

Oponentský posudek magisterské práce

Bc. Jonáš Chmátal, *Pojetí životního prostředí v expertním myšlení československých architektů 1960-1972*, Diplomová práce, ÚHSD FF UK, Praha, 2017, 136 s. rkp.

Magisterská práce Jonáše Chmátala se soustředí na utváření a proměny expertního diskurzu o životním prostředí mezi československými architekty v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. Autor na základě analýzy především publikovaných odborných textů (knihy, periodika, sborníky z významných konferencí) analyzuje proces artikulace koncepce životního prostředí jako předmětu zájmu architektury coby vědecké disciplíny, a v závěru se zabývá šířeji příspěvkem architektů k promýšlení vztahu životního prostředí a společnosti v daném období, když neřadí zkoumané texty do kontextu vývoje architektury, ale spíše řešení otázek ŽP.

V úvodní části autor obhájí relevanci zvoleného tématu mimo jiné odkazem na potřebu širší a méně ideologizované diskuse o období vlády státního socialismu v Československu a volá po zakotvení výzkumu státního socialismu do širšího studia vývoje západní modernity a jejích alternativ. Nelze než souhlasit s jeho konstatováním, že tematika životního prostředí nabízí zajímavý prostor pro takto formulovaný výzkum a zároveň představuje do značné míry dosud nezmapované teritorium.

Práce je logicky strukturována – na teoreticko-metodologický exkurz navazuje nikoliv vyčerpávající, ale velmi poučný přehled dostupné (doposud velmi omezené a bohužel výlučně česky vydané) sekundární literatury k tématu. Následuje několik chronologicky členěných kapitol – stalinismus charakterizovaný produktivismem a ideologizovaným pojetím architektury i přírody představuje v autorově pojetí jakýsi bod nula; následuje období prosazování koncepce životního prostředí v architektuře jako holistické syntézy téměř veškerých plánovacích procesů v letech 1958-1967 (ta vychází z částečně nereflektovaného splynutí pojmu z aparátu biologických věd - *přírodní prostředí* a architektonicko-urbanistického termínu *životní prostředí člověka*); a nakonec přichází „zelené léta 1967-1973“ líčená jako vrchol předcházejícího vývoje, kdy na jedné straně dochází k institucionalizaci životního prostředí jako tématu architektury (v rámci ČSAV i ČVUT) a k výraznému zapojení čs. architektů do mezinárodních diskusí na dané téma, a na druhé straně k postupnému převzetí

problematiky i diskursu o životním prostředí ekology a potlačení „humanisticko-antropologického“ pojetí ŽP v československém architektonickém diskursu po roce 1968.

Z formálního hlediska práce splňuje veškeré standardy, byť větší pozornost k detailům a ještě jedno redakční kolečko by jí rozhodně prospělo - chybějící interpunkce, tečky, syntaktické chyby, podivné formátování – viz např. str. 79, repetitivnost (srov. např. pozn. 26 a 82) a další obvyklé drobné nedostatky se v práci objevují, ovšem nikoliv v neúnosné míře.

Hlavní přínos Chmátalovy práce spatřuji zejména v detailně zpracované empirické části, a to jak v rozboru prací Zdeňka Lakomého, tak v zařazení myšlenkového vývoje československých architektů do kontextu rodícího se „globálního environmentalismu“ na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Zároveň díky přiznaně heuristické metodologii (deklaruje záměr testovat perspektivy výzkumu „vztahu ŽP a státního socialismu“) autor upozorňuje na značné množství bílých míst ve výzkumu státního socialismu, byť takto nastavený teoreticko-metodologický rámec vede k ne zcela zřetelnému narrativu a spíše k formulování dalších otázek než poskytování odpovědí.

Dominantním tématem práce se v tomto smyslu stává otázka vztahu expertů a expertního vědění a moci. Zvolený heuristický přístup (jakási sonda do publikovaných materiálů) ovšem neumožňuje tento problém pojmut jinak než velmi spekulativně a esejisticky, jak autor v závěrečných kapitolách činí. Vztah mezi dynamickými kategoriemi architektonického (či jiného expertního) diskursu, ideologických tezí státního socialismu, mocenských struktur, plánovací praxe a výsledky výstavby socialismu je sice pravděpodobně silně proměnlivý v závislosti na konkrétních aktérech a konfiguracích moci, nicméně lze se na základě dostupné literatury (Hermann, Olšáková et al., Plánování soc. vědy – v práci citováno) oprávněně domnívat, že významným hybatelem zůstávala přetrvávající holistická technokratická ambice směřující k jednotnému komplexnímu (řekněme vysoce modernistickému) harmonizovanému plánování rozvoje společnosti. V takovém prostředí nepochybně hrálo významnou roli centrum (plánovací orgány – plánování vědy), a autorem zvolená perspektiva z okraje (sui generis „zdola“), byť jednoznačně ospravedlnitelná nedostatkem existující sekundární literatury, neumožňuje (podobně jako v obdobné práci Dostálíkové) skutečně analyzovat příčiny klíčových diskursivních proměn (například u Lakomého) či odpozorovaných klíčových zlomů (1958, 1967, 1973), které jsou sice popsány, ale nikoliv vysvětleny. Autor si tak vypomáhá odkazem na „zeitgeist“ šedesátých let. Činí tak sice reflektovaně, když sám

poznává, že aplikace rigidnější metodologie sociálních dějin vědy a analýza archivních pramenů např. Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí, by měla představovat další logický krok započatého výzkumu, lze však jen litovat, že takový přístup, směřující k detailnější dekonstrukci komplexního diskursu a analýze vlivů, které jej utváří, nebyl zvolen již pro tuto práci, a že se autor omezil na „naznačení hlavních trajektorií vývoje“ (s.22). Byť je takové rozhodnutí, jak bylo zmíněno výše, obhajitelné a plně pochopitelné.

Jako příklad limitů vyplývajících z dané výzkumné strategie může sloužit Chmátalovo líčení situace v období vrcholné sovětizace (stalinismu) na počátku padesátých let (s.34-35), které chápe v souladu se „studenoválečnickým“ represivním narativem jako zcela zásadní (oboustrannou) diskontinuitu. Na základě rétorických cvičení redaktorů (nearchitektů) zdůrazňuje radikálně progresivistský a technooptimistický přístup (citace Mičurina), a považuje jej za základ reálné praxe, která ovšem byla zásadně odlišná a mnohem komplexnější. Samotný stalinský plán přeměny přírody sice vycházel ze silně progresivistických a antropocentrických stanovisek (jak autor správně upozorňuje), nicméně zároveň představoval v českých podmínkách první pokus o naplnění technokratické vize řízení rozvoje společnosti na základě komplexního plánování přírodních, ekonomických a sociálních faktorů; předznamenal tedy následné diskuse o ŽP a vycházel z podobných pozic (včetně cílení na kontrolu klimatické změny) jako pozdější teze o *sustainable development* (80. léta), obdobně paradoxně propojující progresivistický étos (development) a ochranářství (sustainability). Nepochybně také ideje a instituce spojené se stalinským plánem (a jimi akumulované poznání) přispěly ke přijetí ŽP jako předmětu expertního (i architektonického) bádání (srov. např. *Návrh dokumentu o rozvoji technických věd* -březen 1960-, ve kterém kapitola věnovaná architektuře nese příznačný název „technické předpoklady životního a kulturního prostředí komunismu“ a reflektuje tak ze SSSR přicházející oficiální diskurs).

Práci by také nepochybně slušelo zařazení zahraniční literatury k tématu, i s ohledem na proklamované studium státního socialismu jako alternativního modernizačního projektu – a to jak k vývoji architektonického diskursu a jeho environmentalizace (např. recentní sborníky Ákose Moravánszkého *East West Central. Re-building Europe,1950-1990. Re-scaling the Environment: New Landscapes Of Design*), tak ke vztahu expertního vědění a moci (např. Vleuten, Oldenziel, Davis, *Engineering the future, understanding the past. A social history of technology*, 2017) či v neposlední řadě ke vztahu ŽP, expertního vědění a státního socialismu

(práce P. Josephsona, či nověji Huff, Tobias, Natur und Industrie im Sozialismus: Eine Umweltgeschichte der DDR, 2015).

Zahrnutí této literatury a širšího archivního výzkumu by pak pravděpodobně vedlo k přehodnocení některých autorových tezí a namísto (s vysokou mírou nadsázky) solitérního úsilí Zdeňka Lakomého surfujícího na vlně humanistických šedesátých let vstříc globálnímu environmentalismu by do popředí vystoupil obraz shora řízeného pokusu o holistické plánování, vycházející jak z tradic domácí technokracie, tak zejména té sovětské, vtahující architektky jako potřebné experty do řešení otázek ŽP. Následné prosazení tezí Vernadského i v rámci OSN pak nepochybně významně ovlivnilo příklon k biosférickému pojetí ŽP. Ostatně práce oba tyto narrative využívá – přičemž, z mého pohledu, shromážděná empirická data nejsou zcela v souladu s autorovými tezemi (viz závěr).

V souhrnu lze konstatovat, že se v případě Chmátalovy práce jedná o velmi potřebnou a kvalitně zpracovanou sondu do poměrně neprobádané oblasti dějin státního socialismu, která ovšem trpí určitými teoreticko-metodologickými problémy. Hlavním z nich je nepochybně nejasně formulovaná výzkumná otázka (nabízí ne zcela souladné formulace typu „konstrukce koncepce ŽP v arch. diskursu“ s.1, „výzkum .. role a myšlení architektů ve vztahu k ŽP“ s. 22), což v důsledku vede k určité nesoustředěné popisnosti, v níž se občas ztrácejí zajímavé poznatky, které práce přináší. Proto navrhuji známku velmi dobře a věřím, že předkládaná práce v sobě obsahuje intelektuální i empirický potenciál k tomu, aby se stala základem přínosné disertační práce.

Zpracoval Jiří Janáč, Phd

V Praze 30/8 2017